

Revista de Psicologia, Ciències de l'Educació i de l'Esport
 ISSN: 1138-3194
 Copyright © 2009
<http://www.raco.cat/index.php/Aloma>

Jugar a la guerra i a la pau. Breu història dels discursos ludicopedagògics en els segles XIX i XX*.

Andrés Payà Rico
 Universitat de València

Resum

A causa, d'una banda, de la creença en la relació existent entre el joc en l'edat infantil i la preparació per a l'edat adulta o predicció de comportaments futurs, i de l'altra dels postulats que proclamen la protecció a la infància, comença a cobrar un auge important a principis de segle xx un corrent de pensament pedagògic que advoca per la vigilància i cura dels jocs dels xiquets. Es pretén apartar la infància de jocs considerats inadequats o perillosos moralment i social, motiu pel qual els educadors alcen la veu d'alarma sobre els jocs i joguets bèl·lics o de guerra que, amb anterioritat, havien defensat per considerar-los formadors del patriotisme i propis per a l'enfortiment físic dels més menuts. Per a poder observar els canvis ideològics en les concepcions pedagògiques de l'època, a continuació assenyalarem breument alguns traços sobre l'evolució que transcorre des del foment de jocs de guerra o militars, fins al desenvolupament d'una educació lúdica per a la pau, passant per unes polítiques pedagògiques de caràcter proteccionista i prohibicionista.

Autor de correspondència

Andrés Payà Rico

Departament d'Educació Comparada i Història de l'Educació
 Facultat de Filosofia i Ciències de l'Educació
 Universitat de València
 Avgda. Blasco Ibáñez 30 46010 València
 Andres.Paya@uv.es

* Amb anterioritat ens hem ocupat del tema d'una manera molt més succinta en PAYÀ, A. «Una pedagogía lúdico-pacifista de protección a la infancia (una breve aproximación histórica)» en DÁVILA, P. y NAYA, L. M^a (Coords.) *La infancia en la historia: espacios y representaciones (I)*, Donostia: Erein, 2005, p. 441-450.

1. Joc i militarisme com a mitjà de millora física i formació patriòtica

A mitjan segle XIX l'educació militar i la formació patriòtica infantil mitjançant jocs estaven ben considerades i fins i tot es recomanava la seua realització escolar, com afirmen Palmer i Del Carmen a propòsit d'un expedient d'obertura d'una 'casa d'educació' madrilenya, on s'estableix que la primera obligació d'un ciutadà és defensar la seua pàtria; per tant, «les evolucions militars han de ser entre nosaltres, com van ser, en els pobles lliures de l'antiguitat, una part essencial de l'educació. El seu estudi es farà en les hores d'esbarjo, i com un joc que "(...) contribuirà a enrobustir-los i, al mateix temps, els acostumarà a presentar-se amb soltesa i elegància».¹ En un estudi de Colette Rabaté sobre les revistes madrilenyes infantils de l'època, es fa també referència a les activitats lúdiques que barregen els vectors pedagògic i violent, els quals tenen tant detractors com defensors, com, per exemple, B. S. Castellanos, que posa en dubte «aquest tipus de joc que estimula l'orgull de l'home i que fins i tot pot provocar 'la seua destrucció i la dels seus semblants'. En canvi, el joc 'del soldat' (...) mereix una apreciació menys severa i intransigent per part del mateix autor, ja que correspon, segons ell, al caràcter de l'espanyol, qui, gelós del seu punt d'honor, 'ni al bressol no aguanta que ningú l'insulte ni l'ultratge impunement'»². Per la seua banda, Pedro de Alcántara García creu que els jocs de caràcter militar, al costat de les marxes i cants patriòtics, han de ser un dels instruments pedagògics de l'escola, ja que, en els jocs, no han d'oblidar-se "de les marxes i maniobres a què els xiquets es presten gustosos, com que constitueixen un dels seus jocs favorits, i amb les quals, en altres països, s'inicia l'educació militar dels ciutadans (...) en combinació amb cants adequats, poden servir per a despertar i encendre en els xiquets sentiments patriòtics".³ Aquestes activitats lúdiques les recomana també en un altre dels seus manuals, servint, a més, per a transmetre als xiquets valors sexistes i bèl·lics mitjançant un «militarisme incipient, anant a reclutar les seues armes en tot un arsenal infantil; soroll, moviment, lluita, emulació, instints de dominació: tal és el domini dels jocs en els quals s'anuncia la virilitat».⁴

¹ PALMER, S. y DEL CARMEN, M. (1972) *La enseñanza privada seglar en Madrid (1820-1860)*, Madrid: Instituto de Estudios Madrileños, p. 178.

² RABATÉ, C. (1993-1994) «Juegos y educación en algunas revistas infantiles madrileñas de mediados del siglo XIX» en *Historia de la educación*, Vol. XII-XIII, p. 374.

³ GARCÍA, P. de A. (1879) *Manual teórico-práctico de educación de párvulos según el método de los jardines de la infancia de F. Fröebel*, Madrid: Imprenta del Colegio Nacional de sordo-mudos y ciegos, p. 278-279.

Posteriorment, membres de la *Institución Libre de Enseñanza* com ara Cossío van un poc més enllà, ja que, si bé continua recomanant aquestes activitats i exercicis, com «el joc en general, la carrera, el salt, la lluita, la natació, el rem, les marxés, evolucions i moviments rítmics de molts alhora, única base sana dels exercicis militars, tot açò és propi i necessari a l'escola primària (...) perquè endureix i dóna soltesa al cos, a la vegada que desenvolupa l'atenció, la fermesa, la precisió, l'energia i moltes altres qualitats de l'ànim»;⁵ en canvi destaca d'ells únicament el seu valor respecte de l'educació física, rebutjant totes aquelles altres implicacions d'índole bel·licista i violenta que puguen acompanyar aquestes activitats, ja que després d'açò, «què posen els exercicis militars, sinó el fals i malsà aparell, que tan fàcilment extravia les imaginacions infantils?». ⁶ Similar és la posició d'Àngel San Martín, que els considera com un bon mitjà de desenvolupament físic, però únicament dins del si de l'exèrcit i no en el marc de l'educació escolar barrejat amb sentiments violents, ja que, si així fóra, s'incorreria en un greu error:

«els jocs tenen una importància innegable per a la guerra, perquè en tot exèrcit el desenvolupament del cos, la resistència a la fatiga i a d'altres qualitats molt encarides, s'aconsegueixen fàcilment amb una educació vigorosa iniciada en la forma de joc des de la infància. Assolides aquestes bones disposicions, es podrà donar per molt ben emprat l'ús que una nació faça d'aqueix vigor físic; però inspirar-se en el sentiment de la guerra per a educar els xiquets en les escoles, és un veritable sacrilegi pedagògic que no pot deixar de produir pèssims resultats».⁷

En el Butlletí de la ILE apareix un article sobre un concurs de jocs escolars en el qual es critica els detractors d'aquestes activitats lúdiques, com ara les lluites, jocs de la plebs i altres exercicis 'brutals' que no són

⁴ GARCÍA, P. de A. (1882) *Teoría y práctica de la educación y la enseñanza: curso completo y enciclopédico de pedagogía, expuesto conforme a un método rigurosamente didáctico. Tomo V. de la educación física*, Madrid: Librería de Hernando y Cía., p. 123.

⁵ COSSÍO, MB (1888) «Contra la introducción de los ejercicios militares y batallones escolares en la escuela», en *Boletín de la Institución Libre de Enseñanza (BILE)* nº 272, p. 146.

⁶ Ídem.

⁷ SAN MARTÍN, A. (1889) «De los juegos corporales más convenientes en España» en *BILE* nº 302, p. 261; al qual afegeix que «del carácter político de los juegos cabe pensar lo mismo que de su carácter militar; resulta, pero no debe buscarse a son de trompeta» en SAN MARTÍN, A. (1889) «De los juegos corporales más convenientes en España» en *BILE* nº 303, p. 274.

prou 'distingits';⁸ per a ells, no obstant això, la violència no és inherent a aquestes activitats sinó al caràcter que se'ls imprimisca, ja que, respecte a les lluites o «als jocs violents, tan propis per a crear el sofriment i la sang freda, la brutalitat que se'ls censura no rau en ells, sinó en aquells qui els practiquen»,⁹ donant via lliure a la seua introducció en l'escola, prèvia aprovació i supervisió del mestre. Els jocs i el llenguatge utilitzat durant la seua realització, denoten una violència inherent i inclouen una forta càrrega patriòtica com ocorre, per exemple, en la descripció que del joc de bitlles realitza Julián Bastinos: «aqueix batalló, com els granaders de Waterloo, està destinat al sacrifici. Ací representen l'artilleria dels anglesos, les vostres mans on ja crema la bala-projectil, i amb la vista devoreu aqueixos pobres soldats de fusta anhelant el plaer d'enderrocar el que abans alçàreu»¹⁰. Unes orientacions que tenen a veure amb els batallons escolars creats a França mitjançant els quals la infància, sota la forma de joc, va sent ensinistrada en arts militars; aquests prompte arribaren a Espanya, si bé el seu èxit és limitat i la seua història efímera¹¹, atès que les crítiques i protestes els anul·len prompte, com bé indica la mestra Natalia Castro de la Jara:

«va començar a Europa, i especialment a França, un altre procediment per al desenvolupament físic, que va caure en desús immediatament, i a impulsos de la protesta formidable de tots els homes de mitjà criteri i sa judici. Em referisc als batallons escolars, dels quals no m'he d'ocupar, perquè no mereixen tal honor. Per fortuna, a Espanya, només es pot citar el ridícul batalló escolar de l'Hospici de Madrid, amb banda de trompetes i tambors, que ve a dir-nos amb evidència els respectes que als seus promotors mereixen aquells trists i desventurats acollits a la caritat de la primera Diputació provincial d'Espanya. Conste ací, per a la nostra satisfacció i desgreuge de tots, que, si existeix aquell batalló,

⁸ MANEUVRIER, E. (1890) «El concurso Bischoffsheim sobre la organización de juegos escolares» en *BILE* n.º 319, p. 154.

⁹ Ídem.c

¹⁰ BASTINOS, J. (1895) *Juegos infantiles: recreos útiles para la infancia y la juventud*, Barcelona: Librería de Antonio J. Bastinos, p. 32.

¹¹ Els batallons escolars es prohibeixen a Espanya per una ordre circular d'Eduardo Vicenti el 22 de juny de 1895. Per a més informació sobre aquesta agrupació militarista escolar, vegeu: DEL POZO, M. del M. (2000) *Currículum e identidad nacional. Regeneracionismos, nacionalismo y escuela pública (1890-1939)*, Madrid: Biblioteca Nueva, pp. 249-261; LÁZARO, L. M. (1983) *Crisis del 98 y Regeneracionismo conservador. Los batallones escolares en Valencia 1904-1910*, Valencia: Ed. Rubio Esteban; OTERO, E. (1998) «Batallones escolares, sentimientos patrióticos y educación en el siglo XIX» en *Educación popular*, t. II, Servicio Publicaciones Universidad La Laguna, pp. 361-376.

no és per falta de les protestes i reprovació de quasi totes les persones que venien obligades a fer-les».¹²

La pedagoga valenciana María Carbonell tampoc no està satisfeta amb aquest tipus d'exercicis militars que amaguen sota l'atractiu embolcall lúdic un militarisme incipient en els xiquets; per això diu que «no ens acontentem amb les marxés que marquen el canvi d'exercicis, ja que el fet d'anar formats militarment cantant la taula no satisfà l'ànima de moure's, i és un altre exercici tirànic pel que té d'obligat, amidat i compassat»¹³. A més, considera necessari prendre una sèrie de precaucions d'índole moral en aquests jocs, creient que res que fomenti la vanitat no ha de practicar-se, i «si el xiquet juga als soldats, n'hi ha prou que imite els seus moviments o que faça sonar tambors i trompetes; però no cal que lluisca la banda de general, el *casco empechado*, ni els galons, signe de la graduació».¹⁴ En canvi, sembla ser que aquestes estratègies ludicomilitaristes no estaven abandonades per complet, i alguns mestres valencians defensaven la seua pràctica el 1908, ja que per a ells el joc bèl·lic «és l'ocasió de despertar en els xiquets l'amor a la pàtria i la necessitat de defensar-la (...) El joc de soldats té un gran valor moral i amb ell s'aconsegueix que els xiquets tinguen afició a la milícia i no tinguen aqueixa repugnància al servei militar que s'observa en moltes ocasions».¹⁵ Amb aquestes activitats lúdiques no busquen despertar només virtuts pàtries, sinó també educar físicament i intel·lectualment, com ocorre en ocasió del joc de la xicoteta guerra, en el qual els xiquets es divideixen en dos bàndols enemics, «al capdavant dels quals, exercint les funcions de capitans, es posa respectivament un xiquet triat per aclamació (...) mentre dure la batalla els xiquets poden cantar una cançó patriòtica (...) Considere que aquest joc té el seu valor, perquè el xiquet s'educa en la part física i adquireix el seu desenvolupament en la part intel·lectual»,¹⁶ fomentant així el patriotisme i una instrucció paramilitar.

¹² CASTRO, N. (1895) "Educación física de las niñas" en *La Escuela Moderna* nº 49, p. 298.

¹³ CARBONELL, M. (1895) «Disertación pronunciada en la Asamblea pedagógica de Valencia el día 27 de Mayo de 1895» en CARBONELL, M. (1904) *Discursos y conferencias*, Valencia: Imprenta de F. Vives Mora, p. 25.

¹⁴ CARBONELL, M. (1897) «Niños y juegos» en *La Escuela Moderna* nº 74, p. 329.

¹⁵ RUIZ, P. (1908) «Indicación de los juegos infantiles más comunes y consideraciones sobre su valor educativo (Puebla de San Miguel)» en *Arxiu de la Diputació Provincial de València (A.D.P.V.)*, E.9.3.15/Caixa 2, pp. 8-9.

¹⁶ CASTELLÓ, M. (1908) «Indicación de los juegos infantiles más comunes y consideraciones sobre su valor educativo (Grao de Gandía)», en *A.D.P.V.*, E.9.3.15/Caixa 3, pp. 3-4.

2. Persecució i prohibició del joc i el joguet bèl·lic

A Catalunya, a principis del segle xx, des del Butlletí de l'Escola Moderna de Ferrer i Guàrdia, es critiquen durament aquests jocs de caràcter bèl·lic, ja que els equips guerrers, «primera passió dels xiquets, després i amb majors dimensions es converteixen en la passió dels homes. Em repugna veure aqueixos fusells, sabres, llances, cascos, pistoles, canons i figuretes de soldats en mans dels xiquets, perquè amb aqueixos jocs prenen hàbits de comandament que conserven i duen més tard, sense advertir-se, a les relacions del món»;¹⁷ com a alternativa a aquestes activitats lúdiques de caràcter militar i bèl·lic, s'aposta per jocs tradicionals exempts de tota càrrega violenta: «a tots aqueixos trastos, escarniments de l'art de matar que donen als xiquets un caràcter de munició, preferisc les bitlles, el cercle, la pilota, la baldufa i àdhuc l'estel, el qual, encara que un fabulista la presenta com l'emblema de l'ambició, ni ha extraviat judicis, ni ha pervertit el caràcter de ningú».¹⁸ En el llibre *Sembrando Flores*, de freqüent lectura en aquesta escola anarquista, s'aposta per un ensenyament basat en el joc que poc té a veure amb la disciplina pedagògica practicada en altres centres educatius, creient en una metodologia lúdica lliure en comptes de realitzar els monòtons i compassats exercicis que tenen lloc en escoles militaristes, a causa de l'uniforme de les seues evolucions i les seues marxés, formats en escamots.¹⁹ D'igual manera, a la barcelonina Escola del Bosc de Rosa Sensat, es persegueixen aquest tipus de jocs, explicitant que dins la programació escolar els jocs perillosos, brutals i grollers han de ser prohibits, així com també els jocs massa violents.²⁰

En canvi, en un llibre traduït per Ricardo Rubio i de gran influència en l'educació física i l'higienisme espanyol, es pot llegir que els jocs i les lluites de caràcter individual i social, «haurien de formar l'element major en el curs de l'educació física (...) Els jocs i lluites han d'estar combinats de manera que desenvolupen tot el cos»,²¹ no mostrant cap por a les possibles conseqüències d'índole bel·licista i violenta que aquests puguen

¹⁷ «Pensando en vosotros» en *Boletín de la Escuela Moderna*, Any I, n° 6, 30 abril de 1902, p. 72.

¹⁸ Ídem; al que afegim el següent lament: «Quant podria dir-se d'aqueixos joguets bàrbars que se suposen regalats pels reis i que causen el doble dany de fomentar brutals instints i conservar una tradició supersticiosa!» Ídem.

¹⁹ URALES, F. (1906) *Sembrando Flores*, Barcelona: Publicaciones de la Escuela Moderna, p. 30.

²⁰ BORJA, M. (1984) *El juego como actividad educativa. Instruir deleitando*, Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona, p. 52

²¹ WELPTON, W. P. (1917) *Principios y métodos de educación física e higiene*, Madrid: Ediciones de la lectura, p. 279

implicar posteriorment. Aquests postulats no es corresponen amb els moviments que comencen a aflorar a Europa en contra de tot tipus de jocs relacionats amb la guerra; per exemple, a Bèlgica es proclama que en els jocs corporals i gimnàstics es fa necessària una selecció, fent-se necessari prohibir els jocs perillosos, nocius, brutals, grollers, així com els d'atzar,²² cosa de la qual pren bona nota Sabater Mur des de Lleida, en observar que «és tanta la diferència que va del xiquet que no juga més que a jocs de carrer, al que, per temperament, no simpatitza amb aquests, que aqueixa diferència és precisament el que em converteix en enemic de la majoria d'aqueixos jocs brutals i corruptors d'un caràcter en formació».²³ Uns anys més tard, l'insigne educador català Pau Vila expressa el seu rebuig als jocs i joguets bèl·lics de la manera següent:

«Un additament dels vestits militars són les armes. Aquestes joguines (fins aquest nom me sap greu donar-los) no fan altra cosa que exaltar els instints bestials i sanguinaris que resten en el fons de la nostra raça. Elles, tal com el noi les pren, no tenen altra finalitat que la de matar pel goig de matar; i això s'observa, el dia de Reis, en la manera com els petits armen guerra de per riure enmig del carrer i en llurs cases. És un espectacle desmoralitzador, al qual contribueixen, amb llur inconsciència, els més dels pares! Hi ha tan sols algunes armes joguines, com les de tir al blanc, per a l'afinament de la punteria, que són recomanables a condició que siguin per als nois grans per a educació de la vista i ensinistrament en el tir».²⁴

Alguns educadors creuen que una de les solucions perquè no es produïsquen futurs conflictes bèl·lics, és la persecució dels jocs i joguets de guerra, als quals s'atribueixen responsabilitats respecte del futur caràcter violent, si bé consideren que el xiquet «és destructor voluntàriament: estima la batalla i la conquesta. El joguet militar exerceix sobre ell més influència que el 'moralitzador'; que no siga, almenys, desmoralitzador a la seua manera, que no calumnie mai, enlloc, el valor, sobretot el valor desgraciat».²⁵ Entre les primeres reaccions prohibicionistes en el nostre país, vam trobar el 1929 una Càtedra Ambulant de Puericultura promoguda

²² SLUYS, MA. (1911) «Los programas de la educación física en la escuela belga» en *BILE* nº 610, p. 15.

²³ SABATER, A. (1918) «Juegos infantiles» en *Boletín del Liceo Escolar* (Lleida) nº 114-115, p. 5.

²⁴ VILA, P. (1923) *Què els portaran els Reis als nostres fills?*, Barcelona: Tip. L'Avenç, pp. 20-21.

²⁵ QUEYRAT, F. (1926) *Los juegos de los niños. Estudio acerca de la imaginación creadora en el niño*, Madrid: Editorial Daniel Jorro (Trad. por Vicente Valls Anglés), p. 180.

per l'Escola de Puericultura de València, que engega campanyes com 'Guerra al joguet de guerra', després de la Primera Guerra Mundial, per a imbuir un sentit pacifista als jocs infantils.²⁶ Anys més tard, els educadors insisteixen en el mateix discurs prohibicionista, si bé comencen a parar major atenció a l'objecte de joc –el joguet– i veuen la solució en l'eliminació d'aquells de caràcter bèl·lic, restringint la seua fabricació i l'ús pels xiquets, ja que els consideren determinants en la conformació d'un futur home violent. Per això s'insta a «bandejar els joguets de canó, els soldats, la pistola i el sabre. 'Les distraccions dels xiquets (...) han de ser pacifistes; els instruments guerrers desenvolupen en el xiquet un desig de lluita, que poden perjudicar-lo en l'avenir' (...) en opinió d'alguns, la guerra mundial de 1914 es va gestar possiblement per l'ànim guerrer de Guillem II, a qui en la seua infància només deixaven distraure els seus ocis amb joguets bèl·lics».²⁷ Fent-se eco de la prohibició de la fabricació i venda d'armes de joguet de la Direcció general de Seguretat del govern franquista, alguns educadors es manifesten en 1948 d'una forma rotunda a favor d'aquesta mesura, ja que consideren que són una influència nefasta en l'educació de la infància i que no s'acosten en res al caràcter espanyol, al qual paradoxalment anys arrere se li atribuïen qualitats pròpies de 'l'ardor guerrer':

«nosaltres, com a Mestres, haguérem dut més lluny la prohibició. Sense joc de paraules, haguérem ampliat el veto: ni armes de joguet, ni joguets d'armes. En un poble catòlic com Espanya, en la doctrina del qual la paraula *pau* és consubstancial, vam pensar que són tan perniciosos les armes de joguet com els joguets d'armes. En l'aspecte formatiu i educacional, potser molt més. Familiaritzar el xiquet amb els soldadets de plom, els canonets automàtics, els fusells de per riure i les pistoles de fulminant, amb les quals es mata de mentideta, és una dolenta pedagogia. Exalta el primitivisme atàvic del xiquet i desperta adormits instints ancestrals de tribu prehistòrica, encaixonant-los cap al bel·licisme sanguinari».²⁸

²⁶ PALACIO, I. y RUIZ, C. (2002) *Redimir la inocencia. Historia, marginación infantil y educación protectora*. Valencia: Universitat de València i Dpt. Educació Comparada i Història de l'Educació, p. 139.

²⁷ PUCH, J. F. (1947) «Psicología en la fabricación de juguetes» en *El Magisterio Español*, nº 1947, p. 633.

²⁸ «Armas de juguete» (1948) en *El Magisterio Español*, nº 7555-7556, 3 de abril, p. 230. Francisco Azorín també es felicita per iniciatives semblants portades a terme a Suècia: «A Estocolm, les dones –haviem de ser elles!; no podia escapar açò a la seua intuïció i tendresa maternal– així ho han comprès, sol·licitant del Govern la prohibició de joguets de caràcter bèl·lic, perquè endureixen els cors infantils en lloc de crear en ells sentiments fraterns, que tant necessitem en els actuals temps» AZORIN, F. (1954) «El juguete, problema educativo» en *Escuela Española* nº 727, p. 11.

A pesar de la persecució i prohibició, altres educadors romanen aliens a aquestes recomanacions i continuen utilitzant sense cap tipus de tabú aquest tipus de jocs, recomanant-los com a mitjans educatius legítims. Així, durant els anys 50 l'instructor-professor del *Frente de Juventudes*, Rafael Chaves, programa una sèrie de jocs de caràcter violent per a l'educació física escolar masculina, com, per exemple, els de 'esquivatortas', 'matar els vius', 'baralla de galls', o 'boxa amb els ulls embenats'.²⁹ També en un manual d'educació física recreativa, s'inclou un apartat de jocs bèl·lics, on figuren jocs tals com: 'guerra de banderes', 'combat a punts', 'guerra de patrulles', 'escamot', 'batalla amb bales' o 'la gran guerra',³⁰ tots ells carregats d'un llenguatge violent i més propi del camp de batalla que no pas d'una institució educativa. A més, els joguets bèl·lics continuen comercialitzant-se i venent-se amb gran èxit en el mercat, com revela una estadística dels joguets més demanats el Nadal de 1955:

«les xifres més altes corresponen a revòlvers, pistoles, pistoles metralladores i 'metralletes'. Només ha faltat la bomba de mà, però tot arribarà, no cal preocupar-se, amb l'ajuda del cinema i d'aqueixes revistes que, sota la qualificació d'infantils, roden i triomfen pel món. Se'n van anar a l'oblit aquells joguets d'enginy com els 'trencaclosques', les 'construccions' i els 'mecanos'. La infància d'avui vol joguets d'acció: d'acció contundent, amb armes de foc que permeten, al més verídicament possible, el paral·lelisme de la infantesa amb els 'cowboy' del Far West o els 'gàngsters' de Chicago. No té culpa d'açò la infància, sinó els seus progenitors, contaminats també del morb histèric de l'hora actual. I, valga l'expressió, així ens llueix el pèl a tots.»³¹

En la dècada dels seixanta, les actituds contra els joguets bèl·lics fan que es considere que pràcticament tots els joguets de la infància són adequats per al seu desenvolupament, excepte aquells que continguen o representen algun tipus de violència, reclamant que és vàlid tot menys les pistoles, les metralladores, els tancs, etcètera.³² L'estratègia adoptada continua sent la prohibició i persecució d'aquests objectes lúdics, existint el total

²⁹ CHAVES, R. (1951) «Juegos dirigidos» en *La Escuela en Acción* nº 7.894-7.895, p. 213; CHAVES, R. (1952) «Juegos dirigidos con fines predeportivos» en *La Escuela en Acción* nº 8.063-8.064, p. 55; CHAVES, R. (1954) «Juegos (niños)» en *La Escuela en Acción* nº 8.202-8.203, p. 153; CHAVES, R. (1959) «La educación física en la escuela» en *La Escuela en Acción* nº 8.790-8.791, p. 217; respectivamente.

³⁰ CASALS, M. (1953) *Gimnasia, juegos y deportes. Manual de educación física recreativa*, Barcelona: Librería e imprenta Casals, p. 127-132

³¹ «El niño que juega» (1955) en *Mundo Escolar* nº 3, p. 19.

³² «Los niños y sus juguetes» (1967) en *El Magisterio Español* nº 9.748, p. 28.

convenciment que són determinants en la conformació de l'individu i totalment nefasts per a la seua educació: «és un crim de la infància posar en aquestes mans innocents pistoles, fusells, ganivets, metralladores, tancs, bombes, avions de combat i tota aquesta gamma d'artefactes, que serveixen per a despertar en el xiquet instints feroços de guerra, de lluita, d'odi contra els seus semblants»,³³ creient que «si lluitem per la pau, per un món millor, hem de començar per col·locar el xiquet en aquest món, i el món del xiquet són els seus joguets, els seus jocs».³⁴ Miguel Monge assenyala també els mitjans de comunicació i el mercat, al costat de factors socioculturals, com a responsables de l'actitud violenta dels jocs infantils, ja que «l'atmosfera de violència, que la humanitat actualment respira, motiva la infància i la joventut a realitzar actes reprovables. No tan sols la premsa, la ràdio, el cinema i la televisió (...), fins i tot els plàcids contes i revistes infantils d'altres temps no han estat substituïts, de tal manera que ara el seu contingut corrent són escenes i personatges esgarrifosos»³⁵. Fins i tot el papa Pau VI pren les cartes en l'assumpte, i en el *XI Congreso del Instituto Europeo del Juguete* de 1969 adverteix els fabricants i exportadors de joguets de deu països sobre l'agressivitat que provoquen els joguets bèl·lics: «coneixeu la influència que el joguet exerceix sobre la psicologia del xiquet, per a qui no és indiferent entretenir-se amb el seu canell o, per contra, amb les armes (...) els joguets tenen una gran importància pedagògica: (...) les armes desenvolupen l'agressivitat envers els altres: uns altres inciten la crueltat cap als animals, alguns conviden a actituds perilloses»,³⁶ sumant-se així a les reaccions prohibicionistes i alarmistes com ara la campanya realitzada al sud d'Espanya contra els joguets bèl·lics, que reclama, a més, una educació per a la pau:

«Sota el títol 'Oració d'un xiquet davant un joguet bèl·lic', la Inspecció Tècnica d'Educació General Bàsica de Ceuta, Rota i el Puerto de Santa María ha començat una campanya contra els joguets bèl·lics. Aquesta campanya culminarà el pròxim dia 30 de gener amb la festivitat del Dia Escolar de la No-Violència i la Pau, commemoració de l'aniversari de la mort de Mahatma Gandhi. En una carta enviada per la Inspecció Tècnica als pares i educadors s'indica que, davant les pròximes festes, molts xiquets dels Centres docents reben joguets bèl·lics en lloc d'entreteniments constructius i educadors. La carta assenyala, així mateix, que és necessari que els pares no els compren».³⁷

³³ «Juguetes de paz» (1967) en *El Magisterio Español*, nº 9.748, p. 29.

³⁴ Ídem.

³⁵ MONGE, M. (1968) «La crueldad infantil» en *Bordón* nº 156-157, p. 214.

³⁶ ALCARAZ, Mª J. (1970) «El juego y el juguete» en *Vida Escolar* nº 117, p. 15.

³⁷ «Campana contra juguetes bélicos» (1972) en *El Magisterio Español*, nº 10.121, p. 7.

Aquestes campanyes no poden evitar ni negar una realitat en la qual els xiquets continuen practicant aquests jocs en la seua infància, així com tampoc no arriben a transformar de la nit al dia algunes mentalitats pedagògiques que confien, per exemple, en dramatitzacions lúdiques com la parada militar en la qual es divideix els alumnes en soldats, caps, músics, banderers, etc. i «la finalitat educativa és fomentar el respecte i l'obediència que hem de prestar als superiors quan els subalterns no cooperen».³⁸

3. Una educació lúdica per a la pau

Amb el pas del temps, els educadors s'adonen que les polítiques prohibicionistes i restrictives del joguet de guerra no han donat el fruit esperat i la infància continua jugant, utilitzant les mateixes temàtiques bèl·liques, a més de mostrar, a vegades, un comportament violent o agressiu. Així s'adonen que l'objecte de joc no és tan important o decisiu com ho puga ser l'acció o l'ús que es faça d'ell: «no basta el regal acomodat al xiquet, sinó l'activitat que desenvoluparà amb ell. D'això es desprèn que els joguets bèl·lics no són en si cruels o deformatius. No és una escopeta, una pistola o una espasa en les mans de gent de peus menuts el fonamental, sinó el tipus de joc que amb ells tindrà».³⁹ En funció de l'ús que es faça del joguet, es podran obtenir beneficis educatius, o, per contra, afavorir sentiments inadequats, sense haver de bandejar aquests joguets, ja que la clau resideix en el joc que es porte a terme amb ells.

Així, doncs, no es pretén ja la prohibició d'ús dels joguets de guerra, sinó que es considera la idea d'estudiar la conveniència de proporcionar-los en funció d'altres aspectes de la vida del xiquet, ja que els joguets bèl·lics no semblen estimular l'agressivitat, ja que «mancant pistola, els xiquets apunten amb el dit, sense que per a ells el tir tinga el contingut que nosaltres hi donem. Però no convé generalitzar massa. En cada cas, l'oportunitat d'aquests joguets caldrà considerar-la detingudament».⁴⁰ S'entén que la violència ens envolta pertot arreu i que en la societat en què vivim és una contradicció vetar aquests joguets als xiquets, ja que, en la seua absència, acabaran per imitar aquells comportaments que observen al seu al voltant; així, doncs, existei-

³⁸ CASTELLANOS, M. C. (1973) *El juego en la educación y en la terapéutica de subnormales*, México: Fournier, p. 50.

³⁹ PEREZ, E. (1973) «El juguete, motivo de reflexión» en *El Magisterio Español*, nº 10.122, p. 4.

⁴⁰ BERNAL, F. J. (1975) «Hacia una utilización formativa del juguete» en *El Magisterio Español*, nº 10.304, p. 11.

xen dos camins davant de, per exemple, les pistoles: «prohibir-los-les, amb la qual cosa caic de nou en l'autoritarisme i la violència, i a més segrege els meus fills de la seua generació, dels seus amics, o bé les permet, intentant desenvolupar les seues capacitats crítiques. La meua pròpia capacitat crítica ja queda demostrada en aquest segon cas, ja que el meu pacifisme s'ha posat automàticament en crisi».⁴¹ A propòsit d'aquesta disjuntiva, quan es pregunta al psicòleg Eduardo Chamorro sobre si l'agressivitat que hi ha en el xiquet es pot arribar a sublimar o a augmentar per mitjà del joc violent, respon el següent:

«en eliminar al xiquet els joguets agressius, no evites que el xiquet cerque els seus propis joguets agressius, que poden ser un pal. Tu no li regales una escopeta al xiquet i aquest troba un pal i el converteix en una escopeta; i després troba un pal que tinga una altra forma i serà una espasa. És a dir, que ell se les enginya per a fer el seu joc agressiu. Fins a quin punt és bo o és dolent? Jo pense que el tenir el vehicle, en principi, no és dolent, perquè, si no, el cercarà ell. Ara, si el xiquet ja és molt agressiu i tu el carregues de joguets agressius, estàs potenciant aqueixa situació seva».⁴²

En aquells dies, l'associació internacional per al dret del xiquet al joc (IPA), com a òrgan consultiu de la UNICEF i la UNESCO, proclama una 'Declaració sobre el dret del xiquet al joc' en la consulta de Malta de 1977, en la qual adverteix sobre la necessitat de frenar l'explotació comercial del joc i dels xiquets mitjançant una publicitat manipuladora, així com frenar la producció i venda de joguets de guerra i jocs de violència i destrucció;⁴³ una iniciativa que no arribarà mai a complir-se a Espanya, però que adopten països com Suècia o Alemanya, on els joguets bèl·lics desapareixen «definitivament de les tendes sueques, en virtut de la legislació restrictiva que ha entrat en vigor recentment. Aquesta prohibició dels joguets bèl·lics s'ha produït després d'una sèrie de campanyes desenvolupades en els últims anys per pares i educadors. Igualment, a Bielefeld, Alemanya occidental, també s'ha prohibit la venda de joguets bèl·lics».⁴⁴ En el nostre país, sense arribar a ser aquestes prohibicions cap realitat legal, continuen esgrimint-se arguments

⁴¹ ROYO, M. (1975) «Diseño industrial y juguete educativo: algunas contradicciones» en *Cuadernos de Pedagogía*, nº 1, p. 17.

⁴² VÁZQUEZ, M. y APARICIO, J M. (1979) «Conversando sobre el juego» en *Cuadernos de Pedagogía*, nº 50, p. 44.

⁴³ TRIGO, E. (1994) *Aplicación del juego tradicional en el currículum de educación física (Volumen I)*, Barcelona: Paidotribo, p. 452.

⁴⁴ «Prohibidos los juguetes bélicos en Suecia» (1979) en *Escuela Española* nº 2.503, p. 1.

que manifesten una absoluta oposició a l'ús d'aquestes activitats lúdiques. Tal és el cas del Col·lectiu de Pedagogia No Violenta, que exposa una sèrie d'evidències i raona aquesta negativa, des de perspectives de tipus ideològic i pedagògic. El primer d'aquests raonaments es basa en el fet que aquests jocs perpetuen el sistema social competitiu i violent, introduint el xiquet en una societat dual on la violència és l'àrbitre de les relacions socials i triomfa el més fort: «els joguets bèl·lics no són 'neutrals', ni simplement un joc més. En ells hi ha la base del que podem anomenar intent de perpetuació d'un cert sistema social, d'un model de societat competitiva, violenta, repressora, acostumada a dividir el món en 'bons i dolents'». ⁴⁵ Arremeten també contra les explicacions que defensen que aquests objectes lúdics ajuden a descarregar l'agressivitat dels xiquets, ja que, al mateix temps, reproduïxen un comportament agressiu de caràcter negatiu i, quan es convertisquen en adults, no podran alleujar la seua agressivitat de la mateixa manera, proposant, per a això, joguets més adequats que els bèl·lics, acompanyats d'una educació no repressiva. Finalment recomanaran aquell tipus de joguet no violent que més s'adapte a les necessitats puntuals de cada xiquet, ja que, si la meta de l'home rau en el camí cap a la pau i en la justícia, «una educació per a la convivència, la justícia i la pau ha de prescindir dels joguets bèl·lics. L'alternativa al joguet bèl·lic no és el joguet pacífic, ja que, com a tal, no existeix. És tot joguet que ajude al desenvolupament integral del xiquet». ⁴⁶

A pesar d'aquestes postures aperturistes i tolerants amb aquest tipus de jocs i joguets, a l'hora de seleccionar el fons lúdic d'una ludoteca, els únics joguets que, en la majoria de les ludoteques d'Europa i d'Amèrica, tenen vetada la seua entrada són els joguets agressius ⁴⁷. En un estudi sobre les preferències lúdiques dels xiquets i xiquetes en 1979, després d'elaborar una classificació en funció dels més citats o demanats pels xiquets, els joguets bèl·lics estrictament considerats apareixen en el lloc 116 sota la denominació 'Armes', amb 30 esments, «açò, no obstant això, no ha d'exagerar el nostre optimisme i dur-nos a pensar que el joguet bèl·lic haja passat a Espanya a un lloc totalment secundari. Existeixen altres joguets que els xiquets utilitzen, a vegades, en el joc de caràcter bèl·

⁴⁵ AAVV (1979) «Jugar y matar» en *Cuadernos de Pedagogía*, nº 57, p. 13.

⁴⁶ Ídem; encara que el tarannà pacifista i tolerant que rebutja tot acte violent del qual fan gala, no es correspon amb les recomanacions que fan: «si treballes directament amb xiquets: (...) prepara una festa en el barri, col·legi, etc., i feix una crema simbòlica, o real, de joguets de guerra» *Ibidem*, p. 16.

⁴⁷ TORRES, X. (1979) «Un espacio para el juego: las ludotecas» en *Cuadernos de Pedagogía* nº 57, p. 24.

lic»,⁴⁸ envoltats d'una publicitat agressiva i violenta. Jorge Catalán esgrimeix també arguments que defensen la conveniència de no subministrar aquests joguets però tampoc de prohibir-los, ja que la societat és responsable dels actes violents, afirmant que «no ens agraden els joguets bèl·lics... Però vam considerar que demanar la supressió de les pistoles de joguet és una mica pueril i ingenu. És probable que l'única forma autèntica de posar fi a la violència infantil siga aturar la violència adulta. Aquells que creuen que, si els xiquets no tingueren joguets de guerra, quan foren majors serien pacífics, ens mereixen tots els respectes, però ens sorprèn la seua ingenuïtat».⁴⁹ El psicòleg Francisco Secadas està segur de la inexistència de correlació entre aquell xiquet que practica aquests jocs i la formació d'un futur adult violent, ja que l'exercici de la força o d'instruments agressius en el joc no implica per si mateix la violència, ni pronostica un futur d'agressivitat sistematizada⁵⁰, fins i tot va un poc més lluny, asseverant que el joc elimina la violència i que aquesta no pot ser real, sinó simulada, ja que, si no, no existiria l'activitat lúdica: «el joc apropa els jugadors; l'agressió els separa i disgrega el grup. La violència posa fi al joc. La violència és l'oposat al joc. Podrà dir-se, en termes molt generals, que, en la mesura en què es juga, mai no existeix violència. Per contra, el joc liquida la violència».⁵¹ El joc de simulació que practiquen els xiquets amb temàtica guerrera o bèl·lica, no és més que això, una simulació, ja que la nostra perspectiva adulta no coincideix amb la infantil i, mentre els xiquets juguen, són conscients del paper que representen.

Una part d'aqueixos condicionaments culturals i originaris del món dels adults prové de la publicitat i dels models idealitzats difosos pels mitjans de comunicació, sent molt gran la influència que exerceix en el tipus de societat en què vivim, «l'abundant publicitat de joguets bèl·lics a la TV (...) no resulta estrany que el 70 % dels xiquets de 4 anys preferisquen un joguet bèl·lic. La influència de la publicitat sexista es reflecteix clarament, ja que solament el 12 % de les xiquetes de 4 anys tria un joguet bèl·lic».⁵² Aquesta realitat fa inútils els intents prohibicionistes, ja que, com afirma un col·lectiu d'educadors, posar tota l'obstinació a desarmar els xiquets és «hipòcritament ridícul, ja que de res no

⁴⁸ BORJA, M. de (1980) «Estudio sobre las preferencias de los juguetes» en *Revista Española de Pedagogía* nº 149, p. 135.

⁴⁹ CATALÁN, J. (1980) «El juego y el juguete» en *La escuela en Acción*, nº 10.411, p. 17.

⁵⁰ SECADAS, F. (1981) «El juego en el ciclo inicial» en *Bordón* nº 237, p. 156.

⁵¹ Ídem.

⁵² GRUPO de profesores colegio público Teodoro Zuazua (1983) «Jugar: análisis de una moda» en *Cuadernos de Pedagogía* nº 98, p. 15.

servirà negar-se o facilitar-li la pistola de plàstic sol·licitada, que ell es fabricarà amb les peces de mecano o amb dues pinces (...) d'altra banda continuarà sent la representació d'uns instruments del mitjà social, en gran mesura basat en la violència, que viu i creix».⁵³ El triangle format entre societat violenta, joguet de guerra i joc del xiquet, es conforma com la clau explicativa per a comprendre el possible comportament agressiu, reproduint, mitjançant els jocs, l'estructura violenta de la societat, la missió de la qual és «perpetuar el tipus de societat actual militaritzada, competitiva i violenta (...) més que ajudar el xiquet a descobrir la realitat la deformen».⁵⁴ Des del punt de vista de les autores d'un llibre sobre educació preescolar i la seua didàctica, els adults han de despullar-se de tot un seguit de prejudicis cap als jocs de guerra, tot i que tampoc no es tracta de proporcionar-los joguets que estimulen aquest tipus de jocs, sinó deixar-los llibertat d'actuació en els seus jocs:

«Deixem-los esplaiar-se jugant a la guerra, però no amb joguets perfectes, sinó amb objectes de la seua invenció; un tac serà una pistola; una vara flexible, una espasa. L'objecte podrà modificar-lo al seu antull perquè se semble a l'arma desitjada. Aquesta necessitat d'atacar correspon a una descàrrega d'agressivitat i és, de vegades, també una manera d'entrar en contacte amb l'altre. Es tracta d'un instint primitiu que es manifesta en el curs del desenvolupament infantil i que seria perillós reprimir, és millor canalitzar-lo a una forma més suau. Deixem-lo jugar a la seua xicoteta guerra, però sense proporcionar-li armes. Admetre aqueix joc com una manifestació normal i passatgera de la seua evolució, no implica emparar els xiquets o imposar-los formes d'agressivitat pròpies dels majors».⁵⁵

Es fa necessari, doncs, un canvi que duga de les pedagogies paternalistes que pretenen la persecució i prohibició de l'ús d'aquests joguets, a una pedagogia que concedisca major protagonisme al xiquet. Així, per exemple, s'engugen diverses iniciatives referents a això, com la de la ludoteca cordovesa *Arco Iris Travieso*, que comença a celebrar el 1982 unes jornades que pretenen educar en el pacifisme i en les alternatives existents en el joc bèl·lic i el comportament violent:

«(...) unes Jornades Antijoguet Bèl·lic i Sexista com una opció per la Pau. L'objectiu d'aquestes jornades és doble: en primer lloc, conscienciar els pares sobre les repercussions psicològiques dels joguets bèl·lics,

⁵³ GRUPO ADARRA (1984) *En busca del juego perdido*, Bilbao: Adarra, p. 223.

⁵⁴ ROJO, JA. (1986) «Pedagogía y violencia (y II)» en *Escuela Española* nº 2.837, p. 6.

⁵⁵ CASTILLO, C; FLORES, M C; RODAO, F; MUÑIZ, ML; RODRÍGUEZ, J; y UNTURBE, J. (1985) *Educación preescolar. Métodos, técnicas y organización*, Barcelona: CEAC (7ª edición), p. 96.

sexistes, 'mecanicistes', etc., i, en segon lloc, possibilitar el descobriment, per part dels xiquets i xiquetes, d'altres joguets i d'altra forma de jugar. A partir de l'experiència d'aquestes Jornades, ens plantegem una alternativa als joguets bel·licistes i alienants: la creació de la ludoteca, la filosofia de la qual té el sentit global d'una Escola per a la Pau».⁵⁶

Lentament sembla que la venda de joguets bèl·lics i els jocs violents va disminuint, una tendència sobre la qual es congratula Pérez Madrazo en escriure que és agradable observar «la gran disminució de joguets bèl·lics i de tots aquells que mantenen 'valors' com violència, primacia sobre el més feble... i, en general, sobre els quals es basen en injustícies o menyspreu al respecte a la persona i a la vida. El joguet en general, i en contra dels anomenats joguets bèl·lics, ha de cooperar a fi d'aconseguir la formació en persones assenyades i racionals que sàprien respectar».⁵⁷ Les estratègies ludicopedagògiques que engegaren els educadors de finals del segle xx ja no es basaran, doncs, en la prohibició o limitació del joc violent, sinó en la promoció de jocs socials i cooperatius dins del marc d'educació per a la pau, perseguint el foment del pacifisme.⁵⁸ Aquesta aspiració és la que motiva un centre d'educació infantil malagueny a «evitar els jocs violents, les baralles i els conflictes que es produïen en un pati menut, amb poques possibilitats lúdiques. Desitgem potenciar jocs que desenvolupen l'autonomia, la socialització i les capacitats motrius i intel·lectuals (...) Es tracta de donar a l'esbarjo una dimensió educativa i lúdica»;⁵⁹ l'avaluació d'aquesta programació pedagògica dóna lloc a uns resultats molt positius, en la qual es potencien els jocs cooperatius i no violents, amb els quals disminueix l'avorrimient i l'agressivitat, constatant que aquests aprenentatges es poden produir per mitjà del joc espontani en el pati d'esbarjo.⁶⁰ A pesar d'açò, per a José Corredor-Matheos, a finals del segle xx, alguns dels debats referents a això continuen oberts, ja que des del seu punt de vista continua vigent:

«la qüestió del joguet bèl·lic, en la qual encara es persisteix en criteris fixats en el rigor sociologista dels anys seixanta, tan benintencionats com ingenus (...) Una cosa és que es done suport o impulse el joguet bèl·lic i d'altra que es tracte de suprimir-lo. Comprenem molt bé les

⁵⁶ DE LA HABA, A. y MARTÍNEZ, L. (1985) «Una ludoteca pacifista. 'Arco iris travieso' de Córdoba» en *Cuadernos de Pedagogía*, nº 132, p. 84.

⁵⁷ PÉREZ, G. (1986) «La pedagogía del juguete» en *Escuela Española* nº 2.845, p. 6.

⁵⁸ VEGA, A. (1997) «Jugar a ser iguales» en *Cuadernos de Pedagogía* nº 261, p. 20.

⁵⁹ GÓMEZ, C. (1998) «El patio dentro del aula» en *Cuadernos de Pedagogía* nº 266, p. 19.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 21.

intencions i els criteris de qui açò propugnen, però s'ha de comptar amb el fet que el xiquet pren com a model la societat adulta, i la imatge que aquesta ofereix en aquest sentit no resulta en absolut exemplar (...) Si se li nega, al xiquet, el joguet bèl·lic, a banda que simularà disparar amb el dit o utilitzarà qualsevol cosa com una suposada pistola o fusell, pot despertar en ell, per reacció, un interès morbós. El xiquet veu agressivitat a tot arreu, i no diguem en la televisió, i com negar-li l'evidència! El xiquet, com a fruit de la nostra societat, té un potencial agressiu. Que el descarregue o no ocasionalment en el joc ignorem fins a quin punt el deslliuraria d'ell en el futur, però és segur que jugar a guerres no farà d'ell un home agressiu».⁶¹

A aquesta situació s'hi arriba després de l'evolució de les concepcions pedagògiques respecte del joc i joguet bèl·lic, des d'una tolerància d'aquestes activitats com a eines formatives en el patriotisme i educació física, passant per les polítiques paternalistes que prohibeixen i persegueixen aquests jocs per les seues funestes conseqüències per al futur, fins a aquelles polítiques que van més enllà i atenen a factors més complexos de tipus social, cosa que condueix a actuar globalment en una educació per a la pau, la justícia i la convivència.

Resumen

En el artículo se realiza una revisión de los principales argumentos y postulados educativos que han conformado el discurso lúdico-pedagógico sobre el juego bélico en la historia contemporánea española. A través de los testimonios de diferentes educadores que plasman sus ideas en artículos, libros, memorias y reuniones científicas, se puede observar el cambio de mentalidad y evolución que han sufrido las teorías sobre el juego y sus relaciones con la violencia y la agresividad. Mediante la lectura y análisis de los diferentes pareceres al respecto, es fácil apreciar la transición existente entre aquellos que defienden las virtudes del juego bélico, hasta quienes defienden la necesidad de una educación lúdica para la paz, pasando por aquellos que luchan por la prohibición de la fabricación y uso de cualquier actividad lúdica bélica o violenta.

⁶¹ CORREDOR, J. (1999) *El juguete en España, Madrid: Editorial Espasa-Calpe*, p. 223; a la qual cosa afegeix que «si durant els últims anys ha disminuït la venda de joguets d'aquest tipus, potser estiga causat, com s'ha apuntat, al fet que la pròpia violència que el xiquet adverteix en el seu joguet preferit, la 'tele', li subministra de sobres tota l'agressivitat que pugua apetir» *Ibidem*, p. 224.

Abstract

Due to the belief in the relationship between play in childhood and preparation for adulthood or prediction for future behaviours, as well as the postulates claiming for protection of childhood, a school of pedagogical thought, which advocates for supervising and monitoring children's games, grew in importance at the beginning of the 20th century. The aim is to take children away from games that can be considered as inappropriate or morally and socially dangerous. This is why many educators raise the alarm about war games and toys, which they had previously defended as shaping patriotism and adequate for the physical strengthening of children. In order to observe ideological changes in the pedagogical concepts of the period, we shortly present below some strokes about the evolution ranging from promoting war games to developing play education for peace, through some pedagogical policies of a protectionist and prohibitionist nature.